

ДЬУЛУРҢАН

түһүлгэ дуораана

Ситиһиллибиттэн уоскуйумуохха

Иван Ярыгин кубогар спортивнай тустууга норуоттар икки ардыларынаабы турнирга спортсменнарбыт түөрт мэтээли ылары ситистилэр. Туох барыта тэннэн көрүүнэн сыаналанар диилэр. Былырын манньк түһүлгэбэ икки мэтээллээх эбит буоллахпытына, быйыл икки бүк элбэби ылылар.

Итинэн Саха сириг тустууга инникилээбин көрдөрдүлэр. Хамаандаба бастакы мэтээли **Севиль Назарова** (55 кг) ажалла. Кини сүрдээх сыгытык, хардары-таары бырахсылаахтык барбыт кириһигэ олохтоохтор эрэллэрэ **Т.Новигов** 8:7 ахсаанынан кыайан, боруонса мэтээли ылла. Билинни кэмгэ тумус туттар тустуукпут **Лев Павлов** үс утарсааччытын кыайан баран, финалга тувин **Начын Монгуш** көрүстэ. Итинэн иккис түһүмэх ортогугар диэри очконан хотон иһэн, албаска кириэн биэрэн, 5:7 ахсаанынан хобдохтук хотторон кэбистэ. Хапсыһы хайдах барбытын уонна атын тустуулары «Дьулурбан» ютуб каналыгар көрүүхүтүн сөп.

Ханныгын да иһин, кыһыл көмүс мэтээл кэлбэтэбэ кыһылаах. Чэ, эдэр бөбөспүт Россия улахан дьонно күрөс былдыһытыгар күүстээхтэр ахсааннарыгар кириэрин өссө төгүл би-гэргэттэ. Манна даҕатан эттэххэ, Россия сүүмэрдэммит хамаандатын тренердэрэ иһитиннэрбиттэринэн, **Лев Павлов** кэлэр ыйга Европа 23-гэр диэри саастаахтарга күрэхтэниигэр кытара ылааннар. 61 киилэбэ боруонса мэтээл иһин **Александр Авелов** дагестанец **Имам Умаров** кытта кириһитигэр, бэйэтин байыасты характерын көрдөрдө. Уонна этэргэ дылы, ыалдыааччыла-

ры бүргэс үрдүгэр олордубут хапсыһыгы, олох бүтэһик сөкүүндэлэргэ очко ылан, утарсааччытын 9:7 ахсаанынан кыайда. Манан көрөөччүлэр биһирэбиллэрин, үтө сыанабылларын ылыан ылла.

70 киилэбэ бастакы миэстэни ким ыларын быһаарсыгы Саха сириг көнүл тустууга сүүмэрдэммит хамаандатын хаптыаана **Константин Капрынов** – Россия уонна аан дойду чемпиона **Давид Баевтыгын** (Хотугу Осетия-Алания) тустууга 3:3 ахсаанынан, Баев туһатыгар түмүктэннэ. Ханныгын да иһин, Капрынов бэркэ туһунна. Кини кимтэн да толлубат, кимээһиннээх тустууга атыттарга холобур эрэ буолуон баҕарабын. Ярыгин турнирын икки төгүллээх призеруна буолла. Иллэрээ сыл боруонса мэтээллээх буоллабына, бу сырыгы онтукатын үрүн көмүскэ кубулууга. Аныгыскыга кыһыл көмүһү ыларгына үлэтиргэ!

Мэтээлбит өссө эбиллинэн, **Александра Копылова** уонна **Айсен Потапов**, турнир боруонсатын ким ыларын быһаарсыгы хотторон кэбистилэр. Ол да буоллар, бэйэлэрин ыйааһыннарыгар биэс күүстээхтэр ахсааннарыгар кириэн, сэрэйдэххэ, Россия тустууга салалтатын болломтоугар ылыыннахтара.

Онон күрэхтэһии түмүгүнэн **Вадим Семенов** сүрүн тренердээх Саха сириг көнүл тустууга хамаандата икки үрүн көмүс, икки боруонса мэтээллэннэ. Бу үчүгэй көрдөрүү диэххэ сөп. Күүстээхтэр кэчкэлэригэр баарбыт туһута. Ситиһиллибиттэн уоскуйан хаалбакка, салгы өссө дьаныардаахтык үлэтииргэ баҕарабыт. Оттон тустууну таптааччылар хаһан баҕарар бэйэбит бөбөстөрбүтүгэр ыалдыаахха, кинилэргэ өрүү күүскө, өйбүл буолуохха.

Түмүккэ, Россия улахан дьонно көнүл тустууга чемпионата бэс ыйын 6-9 күннэригэр Москваба ытыллара быһаарыллыбытын тиэр-дэбит.

Петр ПАВЛОВ.

сонуннар ситимнэрэ

Боксердарбыт боруонсаланнылар

Самара куоракка икки төгүллээх олимпийскай чемпион **Олег Сантов** аатынан Россия боксаба кубога ытыллан түмүктэннэ. Бу күрэхтэһиигэ ыйааһын ахсын күүстээхтэр эрэ ынырыллан кытталлар.

Бу сырыгы саха боксатын итиллээччилэриттэн Россия чемпионатын призера **Павел Васильев** уонна **Михаил Проконьев** кытыннылар. Кинилэр финалга тахсар иһин кириһилэргэ хотторон, иккиэн боруонса мэтээлинэн наҕараадаланнылар. Салгы уолаттарбыт кыһыл көмүс мэтээллэри эрэ ылар туһуттан, анал үөрэтэр-эрчийэр түмсүүгэ ынырылыннылар.

Хангалас хапсаҕайа

Сэтгилээ бүтэһик күннэригэр «Өрөгөй» спорка бэлэмнэни кинигэр «Хангалас хапсаҕайа» бастакы норуоттар икки ардыларынаабы турнир ытыллалар.

Тэрийээччилэр биллэрбиттэринэн, күрэхтэһиигэ омум 8 дойдуттан уонна дойду 8 регионуттан бөбөстөр күөн көрсүөхтэрэ.

Эр дьон алта, аҕам саастаахтар биэс ыйааһынна ким күүстээгин быһаарсыахтара. Эр дьонно кыайылаахтар туһааннаабынан — 100, 70, 30 тыһ. солк. харчынан наҕараадаланыахтара.

Түһүлгэ сүрүн көһүтүүлээх түгэнинэн 75-кэ диэри уонна 75-тэн үөһэ кг Мунутуур кыайылаахтары быһаарар хапсыһылыра буолуохтара. Күрэхтэһии бириискэ пуондата 6000000 солк. тэннэһэр.

«Дьулурбан».

Дмитрий Винокуров сырдык кэриэһигэр

Г.И. Чиряев аатынан Бүлүүтэбэ 1 №-дээх оскуолаба, улус оскуолаларын үөрэнээччилэригэр иккис сылын баскетбол күрүбэ ытылыһына.

Күрэхтэһии, оскуолабыт 2021 сыл выпускнигар, анал байыаннай дьайы кыттылааба Дмитрий Винокуров сырдык кэриэһигэр ананар.

Манна 7 оскуолаттан тэринэн кэлэн күөн көрүстүлэр. Икки күннээх күрэхтэһии түмүгүнэн 1 миэстэни — Бүлүүтэбэ гимназия, 2 м — Г.И. Чиряев аатынан 1 №-дээх оскуола, 3 м — Г.С. Донской аатынан 2 №-ээх оскуолатын спортсменна-ра ыллылар.

«**Бастын оонньооччу**» — **Михайлова Динара**, **Кириллин Павел**, «**Бастын кимээччи**» — **Павлова Виолетта**, **Саввинов Миша**, «**Бастын көмүскээччи**» — **Гоголева Надежда**, **Татаринов Алексей**, «**Инникилээх оонньооччу**» — **Федорова Ксения**, **Бенецкэй Леня**, **Яковлев Максим**, «**Бастын тренер**» — **Семенов К.К.** анал ааты ыллылар. Бастыннарга биһиги спонсордарбыт харчынан көмө онордулар.

Акулина ПРОТОПОПОВА, Бүлүү 1 №-дээх орто оскуолатын 11 кылааһын үөрэнээччитэ.

кэпсиэхпин баҕарабын

Үтүө үгэспитин үөскэппит учуутал

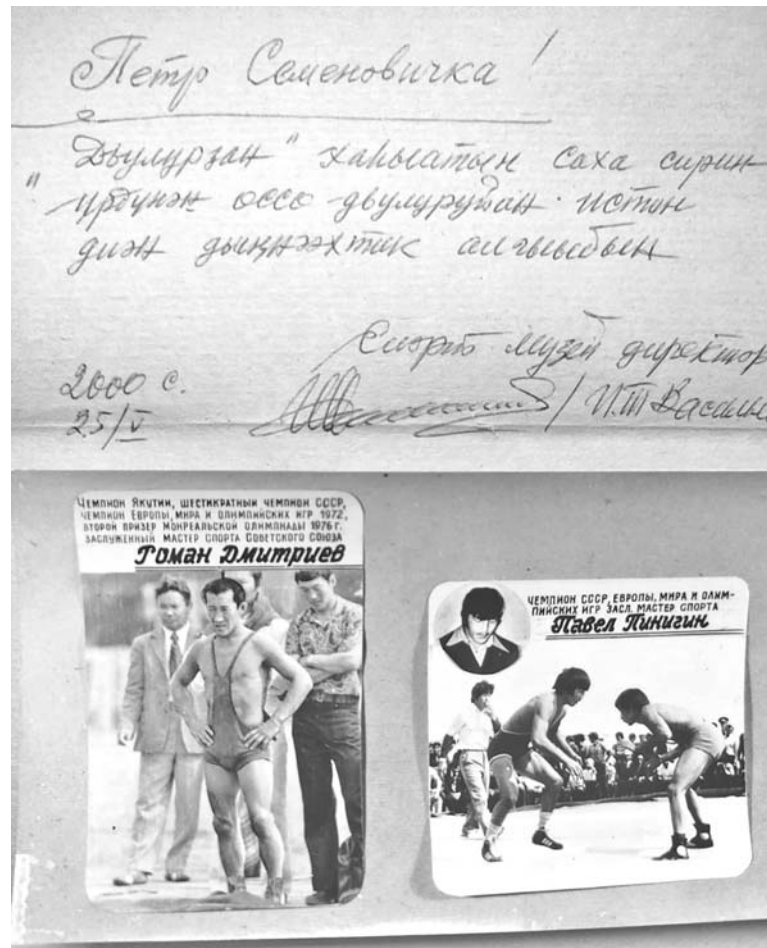

Кини 1930 сыллаахха тохсунньу 26 күнүгэр, аҕыйах хонугунан тэрilliэхтээх Мэнэ-Ханалас оройуонун Чүүйэ Хатыннааҕар төрөөбүтэ. Эдэр эрдэбиттэн спортсмен уол оскуола кэнниттэн үлэтин 1951–1952 сс. оройуон "Колхозник" ДСО бэрэссэдээтлинэн саҕалаабыта. Аармыйага Москва уобалаһыгар сулууспалаабыт, хайыһарынан күүскэ дьарыктаммыт. Сулууспалаан кэлэн баран, ЯПУ физкультурнай салаанын үөрэнэн бүтэрбитэ.

Идэтинэн үлэтин 1958 сыллаахха, орто оскуола буолбут биһиги Бүтэйдээхпитигэр физкультурна учууталынан саҕалаабыта. Биһир дойдубулаахпыт Слепцов Валентин Филаретовичтыын олус табыллан, таһаарылаахтык үлэлэббиттэрэ. 1960 сыллаахха кинилэр биһиргэ үөрэммит табаарыстара Егор Михайлович Феофановтыын сүбэлэһэн, былааннаан, оскуолаларын салалталарын өйөбүлүн ылан, Чурапчы Дирингин орто оскуолатын кытары спорка табаарыстыы көрсүһүүнү олохтоон, оскуолабыт историятыгар киирбиттэрэ. Бастакы көрсүһүүгэ Бүтэйдээхтэр кыайбыттар. 1970 с. бу көрсүһүүгэ Амма Алтанын оскуолага эбиллибитэ. Үс улуус үс оскуолатын доҕордоһууга, биһиргэ үлэлээһинэ үтүө үгэскэ үүнэн сыллата ытыллыбыта быйыл 65 сыла буолар, республикага ханна да суох улуустар икки ардыларынааҕы КМО-н ааттанар улахан педагогическай оупут буолар.

Талааннаах фотограф Иннокентий Тихонович түһэрбит хаартыскалар билигин үөрэҕири музейбын кизгэрдэ буолан, ол кэмнээҕи оскуолабыт олоһун, оҕолорун кэпси, көрдөрө тураллар. Онно биһир хаартыскаҕа физрук күннээҕи секциятын биллэриитэ көстөр. Күннээҕи биллэриитэ диэтэххэ, сылай айымны, хартыһа! Ити кини үлэтин, сүрэхтээһин, аны хуоһунуһун кэпсиэр. Хаартыскаларга өссө Сатаҕай, Алтан оҕолоро каникулларыгар хайыһарынан түһүнэн иһэллэрэ баар. Дьаныһан дьарыктыыр, үлэтигэр баран хайыһарга өрөспүүбүлүкэҕэ бастаан кэлэрэ учууталлара үөрэнээччилэргэ үтүө холобур этэ. Бүтэйдээх үөрэнээччилэр хайыһарга, волейболга, баскетболга оройуонна инники сылдыбаллар. Учууталлар, үөрэнээччилэр, олохтоохтор көмөлөөн тутан, 1961 сыллаахха Илин энэргэ саамай улахан

Тохсунньу 26 күнүгэр СР културатын үтүөлээх үлэһитэ, РСФСР үөрэҕириитин туйгуна, Мэнэ-Ханалас улуһун бочуоттаах гражданина, улахан учуутал, биллиилээх спортсмен Васильев Иннокентий Тихонович — И Баһылайап төрөөбүтэ 95 сыла буолар.

спортсааланы үлэҕэ киллэрбиттэрэ. Бүтэйдээххэ И. Т. Васильев кэргэнэ Охлопкова Мария Петровна алын кылаас учууталынан үлэлэббитэ, кыыстара Кема физматы 1976 с. бүтэрбит выпускникты. И. Баһылайап барарыгар үлэтин эрэллээх киһигэ хааларбыта. А. В. Игнатев спорду өссө үрдүк таһымна таһаарбыта.

Иннокентий Тихонович 1965–1966 сс. оройуонна «Урожай» ДСО салайа сылдыбыта. Онтон уон сыл Дьабыл орто оскуолатыгар физкультурна үөрэппитэ. Манна үлэлиириттэр Саха сиригэр бастакынан спортивнай музейи тэрийэн үлэлэтэн биллибитэ. Оройуонун, өрөспүүбүлүкэтин, бэл Сойуус спордун сайдытыын сырдаппыта, көрдөрбүтэ. Манна киниэхэ уруһуйдуур, уһанар, хаартыскаҕа түһэрэр, суруйар талаана, спордуна дьарыктанар, сырдатар, коллекциялыыр идэтэ туһаҕа турбуттара. Олимпийскай чемпионнарга тийэ мэтээллэр баара элбэҕи этэр. Музейи биллигин улуус спортивнай түмэлэ буолан аагын ааттарар, кини музейын кэнниттэн өрөспүүбүлүкэҕэ спорт музейдара элбээтилэр. Ити музейи 1971 с. тэрilliбитэ. Бэйэтэ ити хайыһанан үүнэн, үрдээн Майатааҕы Үлэ албан аагын музейын дириэктэринэн 1977 с. аһанан үлэлэббитэ.

Дьобурун сайыннаран кэтэхтэн үөрэнэн, Хабаровскайга пединституту бүтэрэн

хуоһунуһук идэлэммитэ. Хуоһунуһук, фотограф дьарыгынан элбэх быыстапкаларга кыттан, Бүтүн Сойуустааҕы көрүүгэ тийэ лауреат буолбута. Биһиргэ төрөөбүттэригэр биллиилээх фотограф, мелодист бааллара кими барытын сөхтөрөр. Биһиги алтыһыһыт оскуолабыт, спорт историята, суруйууларбыт этэ. Аҕа табаарыһым «Эркээйи», «Бэлэм буол», «Эдэр коммунист» хаһыаттар общественной корреспондентнара этэ. «Спорт Манчаары дойдутугар» диэн бэртээхэй кинигэлээх уонна элбэх хаартысканан буклеттардаах. Байандаах булчут, Майаҕа Бэрдьигэстээх эмис соботун хамаһатык атыһылы олордоһуна, тинэх көрсөн кэпсэтиим эбит.

Иннокентий Тихоновичи нуруот таптаан «И Баһылайап» диэрэ. Дэгиттэр спортсмен. Дубакка ССРС спордун маастарыгар кандидат, Дальнай Восток, Сибиир чөмпүйүөнэ, өрөспүүбүлүкэтээҕи категориялаах судьуйа. Дубакка, хайыһарга, велоспортка, ГТО многоборьетыгар, бэстилиэтинэн ытыһа Саха сирин чемпиона, призера. Эт саасты оройуонмут күнүгэр, Тааттаҕа буолар Манчаарыга, үс оскуола үбүлүйдээх көрсүһүүтүгэр аата ааттаннын, музейыгар үйэтийдин, үтүө киһи!

Константин РОДИОНОВ.
Мэнэ Хангалас.

Манчаары оонньуутун көрсө

Өрөгөй ырыатын көрүүтэ

Саха төрүт успуордун көрүннэригэр «Манчаары оонньууларыгар» аһанмыт өрөгөй ырыатын куонкуруһа, Саха Өрөспүүбүлүкэтин култуураҕа уонна духуобунай сайдыыга миниистирин Афанасий Ноев 2024 с. аһынныы 12 күнүнээҕи бирикээһинэн бигэргэнэн, икки түһүмэххэ араарылан ытыһыла турар.

Ол курдук, бастакы түһүмэххэ, өрөгөй ырыатын тэҕийэ тохсунньу 20-гэр, онтон матыһа олунньу 20 күнүгэр дылы туһулар. Өрөгөй ырыатын сүрүн ирдэбиллэн Сахабыт сирин успуорка ситиһилэрин, төрүт Оонньуулары барҕар-ды буолар.

Өрөспүүбүлүкэтээҕи нуруот айымныһын дьэтин уус-уран салайааччыта, куонкурс эһиттээх сэкиритээрэ Алексей Захаров иһитиннэрбитинэн, «Куонкурс бастакы түһүмэҕэ түмүктэннэ. СӨ култуураҕа уонна духуобунай сайдыыга миниистирин солбуйааччы Марина Силина бэрэссэдээтэллээх дьүүлүүр сүбэ үлэлээтэ. Барыта 24 хоһоон киирбититтэн, ирдэбилгэ эһиттиир сэттэ хоһоон аһта. Ол курдук, Гавриил Васильев «Улуукан Сахабыт сириттэн...», Дьулустаан Толстяков «Сайыммытын уруйдаан...», Ольга Фролова «Өрөгөй ырыата», Михаил Алексеев «Үтү тураан дойдуга...», Егор Карамзин «Манчаары оонньууга», Мирибелла Ядрева «Өбүгэбит саҕаттан», Розалия Докторова «Кыргыһы дэмэккэ күрэхтэр...» талыллан, иккис түһүмэххэ аһтылар. Онон иккис түһүмэҕи долгуһа кэтэһэбит.

Өрөгөйүт ырыата, өбүгэттэн ситимнэнэн кэлбит, үгэс буолбут сахабыт улахан түһүлгэтигэр талы талба Таатта ытык сиригэр барыһытын биһиргэ түмүөҕэ, кыайыһыттан кыайыһа кыһаһытаҕа!

Вера КАНАЕВА.
Таатта.

улуустан сонун

Үрдүк соруктаах оскуола

Халын арананы хабарга туһуламмыт, аһал хайыһаһаах спорт уопастыбалара үлэһи сылдыһыт кэмнэрэ баара. 1993 сыллаахха Пятигорскайга тэрilliбит «Юность России» спортивнай уопастыба бастакы съедин үлэтигэр Саха сириттэн икки киһи делегат быһыытын кыттыһыһыт.

Ол кэнниттэн Никита Никитич Осиповтыын Саха сиригэр «Кэскил» диэн оҕолор спорка уопастыбаларын тэрийэ саһааһыһыт. Сорукупут, тыһыһынчанан аһаһаннаах физкультурна уруогун учууталларыгар сэргэхсийини таһаараары өссө хас да сыл «Олимпийскай эрэллэр» диэн үөрэх министэриститэтин күһүнүн сайынны оҕолор спартакиадаларын ыһыһыһыт.

1996 сыллаахха Саха Республикага «Азия оҕолоро» оонньууну аһан дойдуга бэлэхтээбитэ.

Бу үлэлэргэ сүрүн оруулаах спорт оскуола тус сылынан олимпийскай солбугу бэлэмнэһин буолару сурулла сылдыар. Оскуола балаһаннаһыгар, 5–6 сылларын дьарыктанар улахан оҕолор Үрдүкү маастарыстыба диэн ааттанар бөлөххө эрчиллэн чочулуоһаһтар. Итиллээччилэрбит үрдүк техникаһкай-тактикаһкай-психологияһкай таһымы ситиһэллэригэр сыллага Россия, элбэх дойдуга таһымнаах 5–6 күрэхтэһингэ кыттан, спорт маастарын нуорматыгар үлэһиттээхтэр.

Онон, хара маннайгыттан, маннык соруку турурунан, сана дьарыктанар оҕолорбутугар аһылаат

түһэрэр аһаллаах «хатарыһыһы» күрэхтэһиһлэрэ Аммабыт иһигэр тэрilliэн, сүһүнүн эдэр тустууктарбыт бэйэлэрин көбүрдэригэр кыттыһаһтар.

Холобур, 2024 сыл бүтүүтэ бэртээхэй бачымы көтөбүлүннэ, көбүлээччилэр көһүннүлэр. Ол курдук, Амма оройуонугар көнүл тустууну төрүттээбит, маннайгы эрчиллиһлэри, күрэхтэһиһлэри тэрийбит, 1958 сыллаахха Амма көнүл тустууга хаһаһндага өрүс Илин энэрин оройуоннарын кыайыһылааһа буоларын ситиһиптэ, 1954–1959 сс. спорт кэмтигэт бэрэссэдээтэлэ, фронтовик — Василий Ильич Жожиков 100 сылыгар аһан кырачан бөһөстөр күрэхтэһиһлэрэ тэрilliэн үөртэ, санааһытын көтөхтө.

Көнүл тустуу үтүө үгэстээх, кэскиллээх көрүн. Оттон киһи аһаһа барыһыт баһа Олимпизм Россията суох хайдах да туруругбат, кини син биһир биһиги олохпут аргыһа буолуоһа...

Итинэн мин оҕо-аймаһы иитиһигэ Оҕо библиотекатын салаһан, мэлдьитин «Урожай» ДСО президиумун чилиһинэн күүс-көмө буолан, олоһун аһаһыт В.И. Жожиков аһыннан көнүл тустуу турнира кыра саһаһа бөһөстөрбүтүгэр Илин энэри таһымыгар сыллаа ытыһыһарын өйүүрүтүгэр, аһмалары ыһыраһыт!

Михаил АЛЕКСЕЕВ.
Аһма.

кэпсиэхпин баҕарабын

Суол добордоох, тыал аргыстаах эр бэрдэ

Эр киһи, уол оҕо.
Бу сиргэ анала —
Очуоһу дабайы, *Ылардары баһыйы,*
Танталы чистээһин,
Сананы түстээһин,
Суол кини доҕоро,
Тыал — кини аргыһа.

В. Хон.

Бу хоһоонго суруллар дьиннээх саха эр киһитин билиһиннэриэхпин баҕардым. Кини кимий? Кини элбэх

оҕолоох дьиз-кэргэн аҕа баһылыга, эрэллээх кэргэн, эргиччи талаан, тулууур-дьулууур туоһута, үлэһит үтүөтэ — Ксенофонов Эдуард Анатольевич.

— Сүрдээх — сэмэй, — элбэх кэпсээнэ-сэһэнэ суох гынан баран, ылыста даҕаны ыпсарар, саҕалаата даҕаны тиһэбэр ти-эрдэр, сананы саҕалыырыттан саллыбат, сонуну онорортон куттаммат киһи дьэ кини буолар.

Эдуард ийэтэ Мария Матвеевна Ксенофонтова олох эдэр сааһыгар 4 оҕолоох оҕодооо хаалан баран сүрдээх хохуун, хотоюу санаалаах, үлэһит бэрдэ далбар барыларын атаха туруоран, олох киэн аартыгар үктэннэрбитэ. Айылҕаттан техникаҕа сыһыаннаах, ис иһиттэн мындыр, сатабыллаах буолан, баҕа өтгүнэн үөрэнэн дьахтар киһиэхэ бэрт сэдэх идэни — суоппар идэтин баһылыыр уонна хаһан даҕаны

мин дьахтарбын, кыайбаппын-хоппоһун дьин мунгатыйбат буолара. Төһө да тоннор-хаттар, тимири кытта төгүрүк сыл «тустан» үлэ ирдэбилин барытын толорон, үлэҕэ хаалыыны биридэ даҕаны таһаарбатаҕа.

Мария майгытын күүстээх өрүттэрэ Эдуардка күүскэ инмит. Ол курдук, кыра эрдэбиттэн туох да буоллун тоҕо, хаһан, хайдах дьин туран хасыһарын, көтүрэрин, онорорун сөбүлүүр. Оскуолаҕа эрдэбиттэн бэйэтин лаппа кыанар, дьонун толукйдаах буолан, аҕа дойдутугар ытык иэһи төлүү барарыгар киһиттэн ураты эһиэтинэһи, болҕомтону, түргэн-тарҕан буолууну ирдир чааска — муора байыаннай чааһыгар сулууспалыыр чиескэ тиксибитэ уонна ону чистээхтик толорбута. Биллэрин курдук, манньк чаастарга талыттан талылар, чулууттан чулуулар кириэрлэр.

Дьэ, ол кэннэ 1992 сылтан ыла боростуой, эрдэбиэй баһаарынайтан отделение хамандырыгар тийэ үүммүтэ. 2016 сылга бочуоттаах сынньаланна тахсан баран, күн бүгүн Хатастааҕы баһаарынай чааска караул начаалынньыгынан үлэлиир. Баһаарынай чааска сулууспалааһын киһиттэн өй-санаа, эт-хаан өтгүнэн дэгиттэр чөл-чэгиэн туругу эрийэр, онон Эдуард Анатольевич эдэр сааһыттан бэйэтин кыанар туругун хаһан да мөлтөппөтөҕө.

Киһи олоҕо көнө, налыы хоһууну туорааһын буолбатаһын, дьин чаччы ис-тас туруктуун бэйэтин нөҕүө аһарыммыт кини буолар. Мэлдьи дьарыктаах, туруоруммут, экирэттиһэр сыаллаах-соруктаах буолан,

олох араас мэхэйдээх-моһолоох да күннэригэр бэйэ бодотун ыһыктыбатаҕа. Онно кини куруутун кэрэҕэ-үтүөҕэ тардыһытын күүһэ төһүү күүс буолбута саарбаҕа суох. Ийэттэн-аҕаттан бэриллитинэн онорортутар, айар өттүгэр дьобуруун сайыннаран сүрдээх ыраастык, ис кирибэхтик ылыһыр, уһанар, уруһуйдуур. Бу түгэнтэ Эдуард айар-тутар эйгэтигэр өйөөччү-убааччы, көбүлээччи кини кэргэнэ — Хатастааҕы 70 нүөмэрдээх оҕо уһуяанын музыкаҕа салайааччыта Галина Кимовна оруола улахан.

Галина Кимовна үлэтин эрчигинэн бэйэтэ бырайыак айан

дьоннор баалара олохпут биир баар суох тутула буоллаҕа.

Спорт бу көрүгүн, утумнаах, сыаллаах-соруктаах дьарык быһыытынан ылынан сырыттаха, дьыл кэммиттэн, күн дьыл тургуттан тутулуга суох күнүн аайы туруоруллубут соругу толорон сүүрэн-хааман, эти-хааны тэнитэн, үөрэтэн торулуур тымныы толоос тынынын, хабараан тымныы холус хамсанытын тулуйары ааһан, өссө марафонна сүүрэр турукка кириэҕин. Этэргэ дылы, манан аҕай буолбатах дьыала...

Онно буолар буоллаҕа, саха буолартан киэн туттуу, тынааһыны, күүрүүнү, өй-санаа

кыайыларын кэнниттэн кэпсэтиигэ тоҕо манньк ураты уустук көрүгүн талбытын ыйыппылар, бэрт судургутук төһөнөн ыарахан, экирэттиилээх, соччонон умсугутуулаах уонна үтүө түмүктээх дьин эпипиэтээбитэ. Хас биридди күрэх таһымттан тутулуга суох, бу күөн көрсүһээччигин эрэ кытта буолбакка, бу сүүрүүхтээх суолгун кытта мөккүөр, бэйэтин тургутуу, ис туруккун тас туруккун кытта алтыһынаран өйүг кыайарын этиг-хаанын кыайар өрөгөй түгэнэ. Онно эн хайаан даҕаны чөмпүйүөн, кыайылаах биэтэги бастакы кэлэрин буолбатах, онно эн саҕалаан баран тиһэбэр тиэрдибит сыалын-соругун туолууга сүүрүн түмүк.

Оттон кыайылаах буолар түгэннэр, ол үөрүү хас төгүл үрдүүрүн сэрэйэбит эрэ буоллаҕа. Саҕа үктэммит Улуу Кыайыы 80 сылын бастакы күннэригэр Тымныы оройо Өймөкөөнгө 6-с төгүлүн ытыллар ураты уустук усуллубуйаҕа таһырдыа уһун дистанцияҕа сүүрүүгэ 15 километиргэ бэйэтин саастылаахтарыгар бастаабыт Эдуард Ксенофонов биэтэккэ соҕотоһун сүүрэн кэлэригэр, комментатор дорҕоонноохтук кыайылаах аатын кытта тэннэ, «Хатас» диирэ биһиэхэ, кини биир дойдулаахтарыгар кэрэ музыка курдук иһилиннэ!

Дьэ, кырдыга даҕаны суол добордоох, тыал аргыстаах эр бэрдэ киһитинэн, абыраллаах аҕанан, эрэллээх кэргэнинэн, чөл-чэгиэн турук чабылхай туоһуотунан киэн туттабыт, холобур оностобут.

Наталья РУФОВА.
Хатас.

«**Маны таһынан Эдуард Анатольевичи үлэтин дьонно уостан уоска сылдьар кэпсээннэринэн Номох-Киһи (Человек-легенда) дьин ааттылларыгар төһүү буолбут дьарыга — Тымныы оройо Өймөкөөнгө 6-с төгүлүн ытыллар ураты уустук усуллубуйаҕа таһырдыа уһун дистанцияҕа сүүрүү буолар.**»

оҕолорго аналлаах музыкальнай үнүстүрүмүөннэринэн сылай оркестр онорон өрөспүүбүлүкэ таһымгар биллэр-көстөр үлэлээх. Дьэ, манна бу дьиз-кэргэн биир тынгна, биир таһымна кириэннэр иккиэн сүбэлэһэн-амалаһан, сөбүлэһэн бу үнүстүрүмүөннэр, Эдуард илиитин иһиттэн табыстылар. Атыннык эттэххэ, манньк састааптаах, манньк тыастаах-уустаах, доһууолаах оркестр ханна даҕаны суох! Он таһынан дьизэҕэ-уокка туттулар маллары-саллары, тээбиннэри этэ даҕаны барбаккын.

Маны таһынан Эдуард Анатольевичи үлэтин дьонно уостан уоска сылдьар кэпсээннэринэн Номох-Киһи (Человек-легенда) дьин ааттылларыгар төһүү буолбут дьарыга — Тымныы оройо Өймөкөөнгө 6-с төгүлүн ытыллар ураты уустук усуллубуйаҕа таһырдыа уһун дистанцияҕа сүүрүү буолар. Бу тэрээһини саҕалаһабыттан өйөөччүлэр, дьонно-сэргэҕэ тарҕатааччылар ортолоругар кини аата, этэргэ дылы, кыһыл көмүс буукбаларынан суруллуон сөп. Ол курдук, хара маннайгыттан бастыгнар ааттарыгар кирибитэ уонна ол таһымттан түспэт туһугар төгүрүк сыл бэлэмнээр, дьарыктанар. Хас түһүмэх аайы бэлэмнэни, долгуйуу, тэринии, бэринии, сааһыланыы...

Аны ол барыта сүүрүн үлэ таһынан кэмнэ буолан, арытар ыктарыылаах, ыксаллаах да түгэннэр бааллар буоллаҕа. Онно буоллаҕа дии талбыт идэҕэ, хайысхаҕа, дьарыкка бэриниилээх буолуу, түппүтү торуоска оностон ыһыктыбакка тулуһуу-дьулуһуу, айылҕаттан бэриллит дьобуру сайыннарыы, күнү-дьылы сатабыллаахтык аттарыы. Көнүл хангылы тынынын хаайбакка, ол эрээри, бас баттах барбакка өйдөөндүүллээн хохууну хоргустан арааран, сөптөөбү сыһаны ырытан, кэдэргини көннөрөн толору дьоллоох олоҕу тутарбытыгар, Эдуард курдук номох

спорт историята

▲ Орджоникидзевской оройуонугар курдаһан тустуу, 1949 с.

Саха тустуутун сурукка киирбит маннайгы олуктара

Саха тустуутун уруккутун үөрэтии чэрчитинэн, Сэбиэскэй кэм сабаланытыгар оонньообут тустуубут, билинниттэн чыҥха атынын туоһулуур суруктар булуллубуттара.

Ол курдук, саха тустуутун олуктарынан, П.А. Ойуунускай дыһаһалынан маннайгынан сурукка тиспит киһинэн И.Д. Баланов буолар.

Кини 1926 сыл сэттинньигэр физкультура Сэбиэтигэр сэттэ көрүнү, хайдах ытыллыахтаахтарын, нууччалы тылын суруйан киллэрэр: 1. Прыжки (икки көрүннээх); 2. Бег (биэс көрүннээх); 3. Перетягивание (биир көрүннээх, маһынан); 4. Подтягивание (икки ньымалаах); 5. Якутская борьба (курдаһан тустуу); 6. Цыганская борьба (сытан эрэн тустуу); 7. Упражнение на равновесие («Халбас харата» оонньуу).

Маннайгы сурукка киирбит атын алта көрүннэ аралдьыйбакка, «Саха тустуутун» (Якутская борьба) нууччалы тииһилибит олуктарын тылларын уларыппакка, хайдах архыпка баарынан, толору, киэн эйгэбэ таһаарабыт:

«Якутская борьба» — широко распространена среди мужского населения. По типу своему близко сходится с киргизской и вольно-американской. Два участника мужского пола берутся в охват передним поясом и стараются друг друга повалить на пол или на землю. Во время борьбы разрешаются перхватывы, подножки и хватание за ноги. Победенным считается противник, коснувшийся земли частью тела или рукой.

Правила Борьбы: победённым считается тот, кто коснулся земли или пола одной из частей своего тела или рук. Правила борьбы точно такие же как

в киргизской борьбе, причем разрешается схватка за одну ногу» (ЯНА Ф.50. Оп.1. Ед.хр. 3909 Л.л. 15-16 икки өтүттэн).

Улуу убайбыт Ойуунускай дыһаһалынан, XX үйэ сүүрбэһис сылларын ортотугар, И.Д. Баланов сурукка киллэрбит «Якутская борьба» (Саха тустуута) диэн көрүнэ, хойуйуу ис хоһоонуттан көрдөххө — атабыттан ылсарга көнүллээх «курдаһан тустуу» көрүнэ буолар эбит.

Итини таһынан, маннайгы сурукка киирбит саха тустуутун олуктун аныгыттан биир сүрүн уратыга, аатыгар сытар — «Якутская борьба», «Саха тустуута» диэн.

«Хапсагай» диэн тылы, өйдөбүлү «Саха тустуутун» кытары өссө ситимни илик кэмнэрэ быһыылаах.

Билинни туругунан, Саха тустуутун туһунан иккис сурукка тииһинэн буолар — 1932 сыллаахха, Маннайгы Саха-лар Бүтүгүн оонньууларын чэрчитинэн (Первая Всеякутская спартакиада ЯАССР), Ф.Н. Никифоров, нууччалы тылын тахсыбыт олуктара. Онно кини маннайгынан «хапсагай» диэн тылы тустуу аатын быһыытынан туттубут, олук кэрчиктэрин ахсаанын тобо эрэ иккиттэн сабалаабыт уонна кыбыыга (скобкаба) көнүл тустуу диэн эбии киллэрбит.

Биһиги, Саха тустуутун былыргытын үөрэтэрибит быһыытынан, «хапсагай» диэн тыл урукку суолтатын билээри, Ф.Н. Никифоров олуктары суруйбут кэмгэр дьүөрэли, XX үйэ санатыгар тахсыбыт Э.К. Пекарской тылдытын көрдүбүт. Онно «хапсагай» диэн тыл нууччалы: проворный, ловкий диэн быһаарыллыбыт. Сахалыыга дьүөрэлээх тылларын буолаллар — сыыдам, сымса. Ити тыллар киһи, эбэтэр хамсыыр харамай хайдаһын дьүһүннүүр тыллар. Оттон, «хапсагай» диэни тыл тутулугун өтүттэн көрдөххө — хайдаһый диэн ыйытыыга хоруй биэрэр даһааһын аат.

Аабааччыларга Ф.Н. Никифоров суруйбут, 1932 сыллаагы тустуу олуктарын, тугун даһаны уларыппакка, хайдах архыпка суруллубутунан, нууччалы таһаарабыт:

«Якутская национальная борьба «хапсагай» — (вольная борьба).

1. В этой борьбе допускаются все приемы, за исключением приемов, причиняющих боль, членовредительство, направленных против естественного сгибания суставов, также в виде явного удара, щипков, царапания и т.п.

2. Борьба основана главным образом на ловкости, неожиданности и быстроте движений, при точно рассчитанном координировании движений противника и своих.

3. Допускаются в борьбе: подножки, хватание за ноги и другие части тела при безболезненности и безвредности этого; толчки руками, всем телом, рыбки и т.п.

4. Победенным считается тот, кто коснулся земли туловищем, в том числе сиденьем, хотя бы кратковременно (спиной, грудью, животом, боком, сиденьем). Падение на колени на четвереньки, без прикосновения туловища к земле — не считается.

5. Бросание, могущее явно повредить (с силой на отдал, через свою голову, вниз головой, с подъемом противника выше своей головы и с броском сверху) — воспрещается.

6. Хватание за одежду не допускается (бороться следует лучше всего голыми в трусиках). Ногти должны быть подстрижены.

7. Борьба, перешедшая в борьбу на поясах, дольше полминуты не допускается. Противники должны разойтись и начать снова.

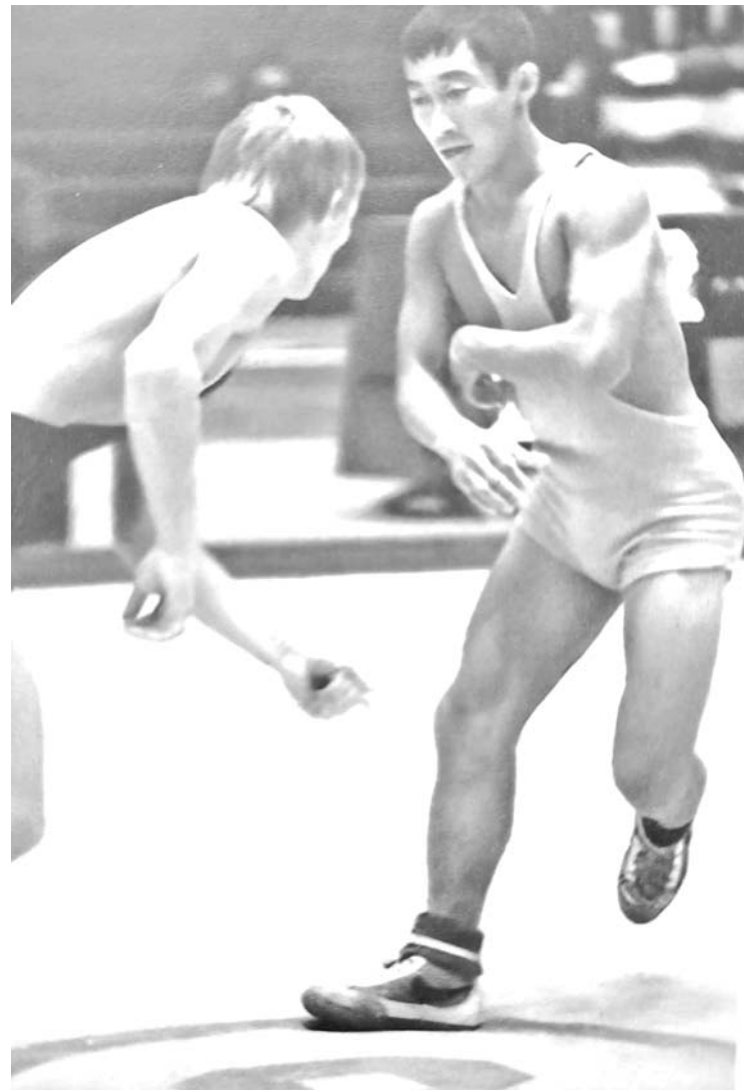
(Салгыыта бэчээттэниэ).

Яков ЯКОВЛЕВ,
ХИФУ уһуһааччыта,
СӨ хапсагайга маастара.

билсин, сана кинигэ

Роман Дмитриев туһунан хаартысканан кинигэ

Сахаттан бастакы олимпийскай чемпион Роман Дмитриев туһунан «Первый» диэн ааттаах сана кинигэ күн сириг көрдө. Кинигэни — хаартысканан альбом диэххэ сөп. Бу үйэлээх ойдобунньугу суруналыыс Мария Сергеева онорон таһаарда.

▲ Кинигэбэ киллэрilibит хаартыскаба Роман Дмитриев АХШ-ка тустуута.

Кини өссө 2013 сыллаахха бэчээттэнэн тахсыбыт «Наука побеждать» диэн, Роман Михайлович туһунан бастакы улахан кинигэбэ литературнай редактор быһыытынан үлэлэспит үөрүйэхтээх. Онон, сыһыаннаах киһи онорон таһаарабыт кинигэтэ — ылыннарыылаах, таһымнаах диэпин баһарабын.

Кинигэ — уһулуччулаах тустуук Роман Михайлович Дмитриев олобун кэрчиктэрин саас-сааһынан хаартысканан сырдатар, көрдөрөр, кэпсиир. Көрөргө, ааһарга судургу, тэттик быһаары суруктардаах. Олимпийскай чемпионмутугар сыһыаннаан элбэх сыһааралар-чахчылар бэриллибиттэр. Биллэн турар, урукку кэмгэ улаханлык кестүбэтэх элбэх сэдэх хаартыскалар кинигэни кизэргэтэн биэрэллэр.

Кинигэбэ Дмитриевтэр дьэ кэргэн, Олимпийскай эрэл училищетын, Чурапчытаагы спортивнай интернат-оскуола, фотографтар Валерий Стефанский, Александр Назаров, Василий Семенов, уо.д.а. архыптариттан итинэн көнүл тустуу историятын туһунан бэчээккэ тахсыбыт суруйуулар хаартыскалар туһанылынылар.

«Первый» кинигэ Саха Республикаһын физическэй култуураба уонна спорка министэриэтибэтин үбүлээһининэн табыста.

Сотору, кулун тутар 8-9 күннэригэр үгэс быһыытынан, Роман Михайлович Дмитриев кэриэһигэр көнүл тустууга эдэрдэргэ норуоттар икки ардыларынаагы турнир ытыллар. Сэрэйдэххэ, ити тэрээһингэ сөп түбэһиннэрэн, кинигэ сүрэхтэниитэ буолар буолуохтаах уонна атыыга тахсыахтаах.

Петр ПАВЛОВ.